

I-II. Haftalar: Giriş: 90'lardan 2000'lere Küreselleşme Tartışması

Küreselleşme: Tarihsel Dönüşüm ve/veya Bir Dönüşüm İdeolojisi (devam)

1990'lar boyunca, özellikle Batı siyasal düşüncesi başta olmak üzere, sosyal bilimlerin tüm alanlarında etkili olan küreselleşme tartışması, on yılın sonuna doğru şöyle bir noktaya geldi: Küreselleşme tarihsel bir süreç olarak Batı modernitesinin ve kapitalizmin doğuşunu önceler. Ancak her iki olgunun sömürgecilikle birlikte tüm dünyaya yayılması ve özellikle 1970'lerden itibaren Batı kapitalizminin rotasının çevrildiği neoliberal dönüşüm, bugün yaşadığımız küreselleşmenin arkasındaki ana tarihsel dinamiklerdir. Neoliberal dönüşüm ve bugün yaşamakta olduğumuz sonuçları, bu geniş, uzun soluklu tarihsel sürecin geldiği son aşamadır; ancak diğer evrelerden biraz daha farklı olmak üzere bu son aşama, tarihin bizi savurduğu bir süreç değil; bilinçli bir şekilde geliştirilen ve yürütülen bir projedir.

Dolayısıyla ***bir süreç olarak küreselleşme*** ile ***bir proje olarak küreselleşmeyi*** birbirinden ayırmak gerekir. 1990'larda başlayan küreselleşme tartışmasının en yoğun olarak sürdürüldüğü eksenlerden biri de bu olmuştur. Kapitalizmin bir ekonomik sistem ve kültür olarak tüm dünyaya yayılması, evet bir projedir ancak, küreselleşme bundan ibaret değildir. Küreselleşmeye akademik ve felsefi bir yaklaşım, özellikle Batı ile birlikte, Batı dışı dünyanın da geçmiş, bugün ve potansiyel olarak gelecekte küreselleşme içindeki bir rol oynayabileceğini teslim eder. Küreselleşmeyi bir süreç olarak görürken, diğer yandan da, bu sürecin son aşamasında ortaya konan siyasal iradeyi, bilinçli ve/veya kimi coğrafyalarda zorlamalarla gerçekleştirilen dönüşümleri ve Batı'nın küreselleşme projesinin yarattığı yoksullaşma, eşitsizlik ve siyasal şiddet gibi sorunların da altını çizer. Yine belirtmek gerekir ki, bugünün dünyasına şekil veren unsur, Batı kapitalizminin kuralları ve dünyanın her yerinde yaygınlaştırılan işleyişi olduğu kadar, çok çeşitli uluslararası ve ulus ötesi yeni aktörler, sivil toplum unsurları, yerel baskı grupları, azınlık hareketleri ve ayrılıkçı hareketler, küreselleşme karşıtı hareketler, alternatif küreselleşme projeleri ve hatta uluslararası suç ağlarından ve terörist örgütlenmelerden oluşan geniş bir dinamikler ağıdır.

Peki, tarihsel bir süreç olarak küreselleşmenin tarihini ne kadar geriye götürebiliriz? Diğer bir deyişle dünya ne kadar zamandır giderek artan bir hızla hem parçalanmakta ve küçülmektedir? Yukarıda kısaca çizilmeye çalışılan çerçeveden bakıldığında, yaklaşık beş yüzyıldır süren bir küreselleşme sürecinden söz edebiliriz. Küreselleşme literatürünün 90'lardaki önde gelen yazarlarından Roland Robertson bu aşamaları şöyle tanımlamaktadır:

- 1) **İlk oluşum dönemi (germinal phase)** (1400-1750): Avrupa'daki demografik, ekonomik ve siyasal gelişmeler, küreselleşmenin ilk tohumlarını attı. Avrupa'da kimlik, inanış ve siyasal bağlılık anlamında evrensel Katolik Kilisesi'nin yerini alacak modern devletin temellerinin atılması; bilimsel ve felsefi olarak tekil bir dünya algısının gelişmesini sağlayan ilk fikirlerin ortaya çıkması bu dönemdedir. Avrupalı filozof ve düşünürlerin genel bir dünya, insanlık ve birey kavrayışı ortaya koyan eserler vermeleri, ilk dünya haritasının yapılması, merkezinde güneşin bulunduğu bir evren içinde yaşadığımız bilincinin oluşması, **küre (globe)** nin mekânsal olarak tanımlanması ve kavranması, evrensel takvimle zamanın standartlaştırılması, coğrafi keşifler, sömürgeciliğin başlaması ile bu yeniliklerin Avrupa dışına çıkmaya başlaması bu dönemin özellikleridir.
- 2) **Başlangıç Dönemi (incipient phase)** (1750-1875): Bu dönemde, yine Avrupa odaklı gelişmeler küreselleşmeyi iteklemiştir. Siyasal ve askeri gücün tek bir elde yoğunlaştığı, merkezi devletin Avrupa'da standart siyasal yapı haline gelmesi, bu devletle arasında resmi ve sürekli ilişkilerin başlaması ve diplomasinin kurumsallaşması; savaşlarla birlikte bu ilişkilerin kapitalizmin ortak bir pazar ihtiyacının gereği olan merkezi bir ulus(al) kimliği devletin sınırları içinde giderek güçlendirmesi, milliyetçiliğin güçlenerek yayılması, bireylerin vatandaş olması ve pasaport taşımasıyla toplumsal hareketliliğin hem mümkün hale gelmesi, hem de kontrol altına alınması, uluslararası ilişkileri düzenleyen bir dizi hukuksal antlaşma ve sözleşme yapılması, devletlerarası sistemin Avrupa içinde ve yakınlarında yayılması, modern devletin küreselleşmenin yürütücü aktörü haline gelmesi, Avrupa dışında da modern devletlerin oluşması ve sisteme dâhil olmaya başlamaları, ilk evrenselci fikirlerin yayılmaya başlaması.
- 3) **Kalkış dönemi (take off phase)** (1875-1925) : Modern, ulus-devlet, onun vatandaşı birey, uluslararası toplum ve insanlık anlayışlarının sağlanma. Uluslararası iletişim ve

etkileşimlerin yoğunlaşması ve artması. Bu dönemde özellikle sportif organizasyonlar, yarışmalar, farklı toplumların bir araya geldikleri ve kültürel etkileşimde buldukları en önemli olaylardı. Küresel takvim küresel ölçekte kullanılmaya başlandı; zaman küresel olarak standartlaştı, zamanın tanımlanması tekilleşti. Avrupa devletleri arasındaki ekonomik rekabet ve kriz, emperyalist mücadeleye dönüştü. İlk dünya savaşı çıktı. İlginç bir şekilde dünya üzerinde giderek artan insan hareketliliğine ilk kısıtlamalar, bu dönemde ortaya çıktı. Göç uluslararası kurallara bağlanmaya çalışıldı. Uluslararası toplumda Avrupalı olmayan devletler sayıca artmaya başladı. Küresel, salt Avrupalı olmaktan çıkmaya başladı.

4) **Hegemonya mücadelesi dönemi (1925-1969):** Uluslararası toplumun kurumsal örgütlerinin ortaya çıkmaya başlaması, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler uluslararası alanda düzenin sağlayıcıları olarak tanımlanmaya başlandı. Büyük Bunalım, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş süreçleri, önce Avrupa devletleri arasında; daha sonra da ABD ve SSCB arasında küresel üstünlük kurma mücadelesini, küreselliği kuran bir dinamik haline getirdi. İdeolojik ve nükleer rekabet güç dengesi düzeninin yerini alan yeni bir küresel sistem yarattı: İki kutupluluk. Yine bu dönemde savaş suçu ve insanlığa karşı işlenmiş suç kategorileri, uluslararası hukuksal kategoriler olarak ortaya çıktı ve suç da ulus-devletlerin sınırları dışında tanımlanan bir olgu oldu. Bu dönemde, atom bombası ve nükleer silahlar da, küresel yıkım fikri üzerinden bir küresellik algısının gelişmesine katkıda bulundu. Son olarak Avrupa dışı dünyanın III. Dünya adı altında kavramsallaştırılması kürenin Avrupa merkezliliğini aşındırmaya devam etti.

5) **Belirsizlik Dönemi (1969-1992):** Uzay araştırmaları ve uzaya dair keşifler, Soğuk Savaş boyunca dünyanın tek bir mekân ve fikir olarak algılanmasına en çok katkıda bulunan olaylar oldu. Diğer yandan 60'ların sonlarından itibaren merkez kapitalist devletlerin girdiği ekonomik durgunluk, neoliberal modeli ortaya çıkardı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile liberalizmin Batı ve Batı –dışı dünyada ideolojik üstünlük kurması; post-modernizm, etnik ve sivil çatışmalar; insan hakları kavramının ön plana çıkması ve ulus-devlet modelinin Avrupa içinde ve dışında bu açıdan sorgulanmaya başlanması; modern merkezi devletin sınırlarını çizdiği meşru kimliklerin sorgulanması, etnik, cinsiyet, cinsel tercih ve dil temelinde ulus-devlet modelini ve onun getirdiği yaşam biçimini sorgulayan alternatif yaşam biçimlerinin dünyanın her yerinde kamusal alanda varoluş mücadelesi vermeye

başlaması; uluslararası ilişkilerin aktör ve süreçler bakımından karmaşıklaşması, yeni ulus-altı ve ulusüstü aktörlerin küresel düzlemde etkileşmesi; çevre sorunları üzerinden bir gezegenin geleceği sorununun tanımlanması, uydu teknolojisi ve küresel kitle medyası bu dönemin küreselliğinin ifadeleri oldu.

Robertson'un dönemlendirmesi burada sona erer. Ancak bu temel perspektifle son otuz yılın küreselleşme sürecinin aşamalarını şu şekilde ilerletmek mümkün olabilir:

6) **Belirsizliğin Şiddete Dönüşmesi** (1992- 2008): Bir önceki dönemin eğilimlerinin keşkinleşmesi, küresel ekonomik bir düzenin yaygınlaşması ancak istikrarsızlığı, Latin Amerika ve Uzak Doğu krizleri, iç savaşların ve etnik mücadelelerin hız kazanması, küreselleşme karşıtlığının da keskinleşmesi, 11 Eylül 2001 saldırılarıyla Batı'nın küresel terörizmle savaş söyleminin ve uluslararası müdahalelerin küresellik olgusuna yeni bir ideolojik boyut eklemesi. Hegemonyadan imparatorluğa geçiş, Batı'nın küresel terörizmle mücadelesinin küresel bütünlüğü bir imparatorluk olarak tanımlamaya götürmesi.

7) **Küresel Ekonomik Kriz ve Sonrası** (2008 -den günümüze): Küresel ekonomik durgunluk ve hegemonya mücadelesine dönüşü; Arap ayaklanmalarının ve Ukrayna krizinin ardından küresel güç dengesinde dönüşümler; Çin'in yükselişinin hız kazanması, neoliberal modelin sorgulanmaya başlanması, AB'de Euro krizi ve siyasal belirsizlik, Suriye iç savaşı ile tetiklenen mülteci krizi ve terörizmin Batı/Batı dışı arasındaki çatışmayı yeni bir boyuta taşınması, çevre felaketlerinin insanlığı ve gezegeni tehdit eden boyutlara ulaşması, *Anthropocene* ve küreselleşmenin büyük krizi, yeni bir sağ popülist küreselleşme karşıtlığının yükselişi.

Küreselleşmenin hem maddi yapılarının, yani bilimsel ve teknolojik ilerlemelerle ekonomik ilişkilerin yoğunlaşmasının; hem de düşünsel/soyut yapılarının, yani dünyanın tekil bir bütünlük olduğu bilincinin ilk olarak 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Özellikle 19. yüzyıl sonlarında küreselleşmenin bugünküne yakın bir hızla dünyayı değiştirdiği tarihçilerin sıklıkla belirttiği bir husustur. Bu noktada bir parantezle yine küreselleşme ile ilgili önemli bir tartışma eksenine geldiğimizi belirtmekte yarar var. Bu ekseninde temel tartışma konusu şuydu: 1990'ların başlarından bu yana yaşanan hızlı küreselleşme, insanlık tarihi içinde

Yeni ve benzersiz aşama mıdır yoksa farklı dinamikler üzerinden işlemekle birlikte teknik olarak önceki dönemlerden farksız mıdır? Bu soru önümüzdeki haftanın tartışma konusudur.